

Крупи

Найавторитетнішим джерелом опису бою під Крутами є звіт командуючого військовою частиною, яка вела бій під Крутами - тоді сотника А. Гончаренка. Цей звіт про перебіг бою ми й беремо за основу сьогоденної теми. В часі виголошення IV Універсалу Українською Центральною Радою, командував українським військом полковник Капкан. Він ще в грудні 1917 році вислав на оборону надзвичайно важливого вузла залізничного, на станції Бахмач, старший курс Першої ім. гетьмана Б. Хмельницького Юнацької військової школи під команду Ген. Штабу сотника Носенка.

Ця школа (старший курс), у складі 4-х сотень (по 150 юнаків у сотні), 20 старшин та 18 кулеметів виїхала 8 грудня 1917 року з Києва на станцію Бахмач. Бахмач адміністративно належав до міста Чернігова й тут виконував функції військово-адміністративні сотник Ф.

Тимченко. Цей останній не мав при собі жодного війська і йому було приділено на допомогу зі складу Юнацької школи сотника М. Богаєвського.

Відразу ж по приїзді школи, між двома сотниками - Носенком і Тимченком - виникли непорозуміння на тлі підлеглості і влади. Кожен хотів бути старшим. Командуючий військами полковник Капкан мусив був навести тут порядок, і він його навів. Сотника Д. Носенка було усунено від керування школою і фронтом, а на його місце вислано було сотника А. Гончаренка, який разом з молодшим курсом, рештою Юнацької школи, 23 грудня 1917 року поїхали на станцію Бахмач.

Становище нового коменданта було надзвичайно тяжке. З півночі насувалися азійські орди червоних москвинів, у самому Бахмачі, в депо - біля 2000 робітників комуністичне розагітованих, залізничники саботували, довколишнє населення, в ліпшому разі, було "неутральне".

Довкола самі вороги й жадної надії на допомогу. Це було для командуючого фронту ясным, бо ж і сам полковник Капкан, вираджаючи його сюди, сказав: "На поміч - трудно чекати"...

Активність ворога збільшувалася, бо сили його все зростали. Безпосередній наступ на Юнацьку школу вів "товарищ" Берзін, сили якого склалися з 3000 червоноармійців, 400 матросів та 12 гармат. Коли до того додати червоне запілля з "товарищем" Кудинським та пол. Муравйовим, що 27 січня перенісся вже на станцію Бахмач, та тих 2000 робітників з депо, що, зрештою, повстали проти школи, то сили ворога - фронт і запілля - можна обчислити понад 10 тисяч душ.

Під натиском такої сили Юнацька школа примушена була залишити станцію Бахмач і через станцію Пліски відступити на станцію Крути. Безпосередньо в наступі на Крути з боку червоних банд брало участь біля 4000 багнетів.

27 січня 1918 року о 4-й рано приїхав на станцію Крути, на допомогу юнакам Студентській Січовий Курень в кількості 115-130 багнетів під командою старшини Омельченка.

Комендант фронту сотник А. Гончаренко приділив студентам найменш загрозливу ділянку фронту, а то на самому лівому крилі. 29 січня ранком червоні банди зімкнутими колонами і розпочали наступ. Вони, очевидно, були певні, що не зустрінуть спротиву. Коли ці ворожі колони підійшли на віддаль стрілу, юнаки і студенти зустріли їх сильним вогнем цілого свого фронту та 16 кулеметів заговорили до ворога. Червоні під вогнем почали розсипатися в розстрільні.

Мали вони дуже великі втрати, але за першою лавою йшла друга, третя і так без кінця....Сили ворога росли - вони мали постійне поповнення й зайняли лінію фронту шириною в 5 кілометрів. А наші?.... Горстка в 500 юнаків та студентів при 20 старшинах ледве чи й обсадили 3-х кілометровий фронт та не мали жодного поповнення.

На допомогу юнакам прийшла на відкритій залізничній платформі всього одна гармата сотника Лощенка. Ця гармата влучним вогнем стримувала наступ ворожих банд, але - коли червоні почали робити обхват правого крила юнаків, вони, не маючи змоги повернути гармату для стрілу вбік, відійшли з лінії бою.

Шукаючи допомоги фронтові, сотники Тимченко і Богачевський від'їхали до міста Ніжина, аби відти привести полк ім. Т. Шевченка, що саме там був, але..... той полк оголосив "неутралітет" і на фронт не поїхав. Коло години 12-ї червоні розпочали наступ проти студентів, але, попавши під перехресний вогонь, від цього наміру уступили та продовжували маневр обхвату правого нашого крила.

Сили ворога це дозволяли. Введена була на лінію бою наша резервна сотня, а то саме на праве крило, яке складало найбільшу загрозу. Так трималися наші безстрашні герої аж до вечора. Треба було відходити. Про відхід дістали наказ перші студенти, потім друга сотня і зрештою 3-тя і 4-та сотні юнаків. Перша сотня, яка прийшла з резерви, прикривала відступ.

Вже коли сідали в поїзд, запримітили відсутність багатьох студентів, яких бачили живими. Вислана розвідка донесла, що вони, відступаючи затемна, пішли на вогні - на станцію Крути, що саме в той момент обсаджували червоні. Ці 32 студенти, а в тім числі і рідний брат команданта фронту А. Гончаренка, Володимир Шульгин, Пипський і другі попали в полон й були замордовані червоними бандитами. Поїзд з юнаками й студентами відійшов у напрямі станції Ніжин. Тут стояв Шевченківський полк, який замість того, щоб виступити на фронт, перейшов ганебно на бік ворога, та навіть хотів обеззброїти крутян, та це їм не вдалося.

На станції Бровари комендант Юнацької школи і бою під Крутами сотник Аверкій Гончаренко склав свій релятивний звіт Симонові Петлюрі, як комендантові Слобідського Коша, що тоді зі своїми гайдамаками готувався до наступу на Київ, на Арсенал.

Скінчився бій під Крутами - біля 250 юнаків і студентів та 10 старшин, а в тому числі й комендант студентів Омельченко, зложили свої молоді голови, принісши в жертву Батьківщині своє молоде розквітаюче життя, а з тих 32 студентів, що попали до бандитського полону, 28 душ, зазнавши неймовірних мук, розшматовані багнетами дикої московської орди, випили свій страдницький келих до дна, але не зрадили України. 4-х поранених студента було відвезено до Харькова.

Є необхідним освітити ті обставини і умови тогочасного життя в Україні, які довели до висилки Студентського Січового Куреня на фронт.

На початках революції в Росії, а тим самим і в Україні українська етнографічна людність прагнула до якнайширшого і найшвидшого улаштування свого національного життя.

Українці-вояки, що були розкинені по широких просторах так званої "необ'ятної Росії", а головне на всіх її фронтах, цілком свідомо віддавали себе до розпорядимості Українській Центральній Раді, готові були йти на найбільші жертви. Цього моменту Українська Центральна Рада не врахувала. Час ішов і діяв не на користь Україні, а проти неї, бо білі, а особливо червоні москалі використали той час на підготовку своїх сил, вони кинули скрайні демоagogічні соціальні кличі-гасла й тим самим перетворили в Україні революцію національну в революцію соціальну. Українське робітництво й селянство, а тим самим і фронтовики поволі відходили від гасел національних та кинулися за гаслами соціальними - "за фабрики, за землю" ....

Молода Українська Держава творилась у бурхливі часи революції; у фокусі її тодішнього державного апарату переплутувались і переплітались різні, відмінні від себе ідеї, відчуття, прагнення й пристрасті краю, які ще до того інтифікувались і загострювались міжособною боротьбою розбурханого революцією населення.

Україна тоді кипіла і бурлила. І ця постійна змінність і неспокій надавали тоді всьому українському життю скрайню многогранність. Цілком вільно і рядом з собою могли тоді укладатись і виявлятись і великі людські та громадські чесноти, і низька, підла негідність; з одного боку - справжній вияв ентузіазму, зрив мужності, жертвовності, самовідданості, гідності розуму, волі, стійкості, віри і любови, а з другого -- депресія, страх, самолюбство, амбіція, фальш, брехня, підкупність, брутальність, цинізм, обман, глупота і малодушність.

Саме в такий момент виданий був IV Універсал. Військо, стомлене великою війною, розколихане революцією, ставало або байдужньо-неутральне до ідеї самостійності, а подекуди навіть і вороже. З поведінки полків у Києві росла тривога непевності. Це все спонукало національне свідоме студентство подати ініціативу створення організаційного комітету, який би перевів організацію надійної озброєної сили для захисту молодої Української Держави. Це випало саме в ті часи, коли славної пам'яті С. Петлюра вийшов зі становища Генерального Секретаря військових справ та був замінений М. Поршем. Симон Петлюра добре зрозумів і бачив небезпеку, яка загрожувала Україні, й тому розпочав формування свого Слобідського Коша, тої надійної сили, до якої також закликали і студенти.

Організаційний Комітет оголосив у пресі відозву до академічної молоді. У відозві зазначалося, що надії на українські полки завеликі, що треба братися до того студентству. Відозва ця була повна свідомості всього загрозливого стану суворой дійсності. Студенти почали вписуватись до Українського Студенського Січового Куреня. Спочатку цей курінь мав нести лише службу при охороні Центральної Ради, але... коли червоні банди загрозили безпосередньо столиці України - Києву, той курінь відправлено було на допомогу Юнацькій (старшинській) школі, що займала тоді фронт на станції Бахмач. Так необстріляні в боях, необсмалені в пороховому димі світової війни, недосвідчені вояки приїхали того сивого, зимового, морозного ранку на Крутянську землю.....

Ні! Це приїхала молодь, студенти, гімназисти, що ще так недавно сиділи в школі і вивчали як щось цілком теоретичне, як щось цілком історичне, далеке від життя, що "славна смерть за батьківщину," - ці учні, майже ще діти, мусили тепер скласти тут справжній іспит зрілості, довести, чи можуть вони добре перекласти на мову рідну, на мову українську це латинське твердження й чи можуть вони застосувати його зі сторінок історії до життя сучасного, зауважає В. Филинович.

А коли прийшлося мати діло зі справжнім ворогом, коли навкруги з'явилася кров і смерть,- пише він далі,- не розгубилися ці юнаки і студенти. І хоч у кожного з крутян було велике бажання жити, жити в своїй щойно посталій державі, працювати в ній і для неї - вони свідомо йшли на смерть за Батьківщину, бо ця ж сама Батьківщина вимагала від них найтяжчої жертви, вимагала від них скінчити своє, зовсім ще не розпочате життя, далеко від власного дому, родини, близьких, на холодному снігу біля КРУТ.

І ніхто з тої молоді не затремтів, ніхто не кинув бою, відважно ставши на герць з неймовірно численнішим, неймовірно сильнішим, жорстоким московським ворогом. Багато з них зложили свої буйні молоді голови на крутянській землі, рясно її окропивши своєю дорогоцінною, щирою українською кров'ю. А у великій книзі історії України з'явилася нова золота, окроплена кров'ю сторінка, назва якої є - КРУТИ!

Що ж до самого бою під Крутами, з точки погляду воєнного, то нічого особливого немає. Бій, яких наша армія за час боротьби і до Крут, і після них, мала немало. Були бої навіть кривавіші, були й знущання над нашими переможеними вояками. Але бій під Крутами входить у нашу історію, як зразок офірності, мучеництва і героїзму. Кажуть звичайно, що Крути - українські Термопіли, подібні до грецьких, під якими поліг смертю героя спартанський цар Леонід зі своїми 300 воїнами, стримуючи в році 481-му до Різдва Христового навалу війська царя перського Ксерксона, що мав 1700000 душ свого війська. Цей бій під Термопілями впродовж 2500 літ до Крут був для всіх народів світу зразком жертвеності для батьківщини, не занесений, як перлина мистецької творчості генія військового, до історії військового мистецтва.

З цього боку він нижче не лише творчості Епамідонта при Лавтрах року 371-го до Різдва, а навіть і творчості Мільтіяда під Маратоном року 491-го до Різдва. Однак Термопіли є зразком і перлиною для історії людської офірності й самопосягати для свого народу й незалежності державної. З цього боку дійсно є схожість поміж спартанцями Леоніда і нашою крутянською молоддю.

Однак таке шаблонове порівняння, коли порівняти самопосвяту й силу жертвності духа та відданості наших Героїв Крутян, не є на місці - бо не треба забувати, що:

1. Спарта в час події в Термопілах була вже 300 літ не лише самостійною державою, але і гегемоном над іншими державами тодішньої Греції, а Україна до часу Крути 264 роки була в неволі, в якій стратила навіть ім'я своє.

2. У Спарті цілий уклад життя, побут були мілітаризовані. У Спарті матері і сестри своїм синам, братам і нареченим, випроваджуючи на війну, зичили: "Зо щитом або на щиті". А на Україні?... На Україні плач за новобранцем у народних масах, та й література наша від тих народних мас не відстає - у Винниченка солдат тільки той, що розстрілює революціонерів або, як його "Боротьба" є просякнута відразою і нехиттю до військ. Те ж саме бачимо у Кобилянської в творі "Земля" і т. п.

3. У Спарті цілий народ був за Леонідом з його спартанцями, чекав від його героїзму, як чогось звичайного. Цілий геній народний був з ним, а на Україні розагітоване багатотисячне військо оголошувало нейтралітет, залізничники і нарід не лише не були з Крутянцями, а навіть були вороже наставлені до них.

4. Спартанці в Термопілах використали непереможну природу, місцевість їм сприятливу, а Крутяни опинилися в чистім полі.

На тлі оцих обставин, що були за спартанців і рішуче проти Крутян, КРУТИ є далеко вищі героїзмом й офірністю за спартанські Термопіли..

Не бракує жалів і від провідників тодішньої української армії на те, що даремно, необачно вислали на загибель юнацтво українське, що його жертва занадто висока і нічим її оплатити, віддячити. Уряд і провід військовий можуть собі дозволити ці жалі. Бо і від них немало залежало і залежатиме, щоб Крути вже не повторилися. На сьогоднішній час Україна має ще сильного північного ворога, світ ще так байдужий до наших змагань і волі, то чи товаришам, полеглим під Крутами, чи то сучасній молоді треба бути завжди готовими до Крути.

Коли треба буде, коли не знайдеться інших виходів і можливостей - Крути мусять бути.

Потрібно вічно про це пам'ятати і не забувати. Менше буде прикрих несподіванок.

Крути - це символ нашої вічної невідготованості, символ вічної нашої самотності перед лицем фатальної небезпеки, і то не завжди тільки з нашої вини.

Не довго, на той раз, тяглася окупація московськими бандами України, їх вигнали з нашої землі, і 19 березня 1918 року тіла замордованих Крутян було розшукано і привезено до Києва.

Березневе українське сонце пестило вкриті червоною китайкою домовини - то українська столиця, молода Українська Держава, урочисто ховала перших своїх безстрашних Героїв, тих, які гордо, за лицарським козацьким звичаєм, душу й тіло поклали за самостійність, за

незалежність, за волю Батьківщини. Поховали ці українські гордощі недалеко від могили першого українського князя - біля Аскольдової могили.

І струміли щирі сльози на сиву бороду першого Голови Української Держави проф. М. Грушевського, коли він тремтячим голосом говорив:

"Стримайте ваші сльози! Ці юнаки поклали свої голови за визволення Вітчизни, і Вітчизна збереже про них вдячну пам'ять на віки вічні. Славна смерть за Україну".

А в сьогоднішній день, 75-ту річницю їх геройської смерті, з гордощами національними, що український народ має, нехай і трагедію, але Крути - схилимо свої голови в глибокій пошані перед світлою пам'яттю їх!

1993р. Віктор Роєнко, майор